

Wyrok z dnia 7 października 2005 r., IV CK 108/05

Umowa zobowiązująca do przeniesienia własności statku podlegającego obowiązkowi wpisu do rejestru okrętowego nie wymaga zachowania formy pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi, przewidzianej w art. 60 ustawy z dnia 1 grudnia 1961 r. – kodeks morski (jedn. tekst: Dz.U. z 1986 r. Nr 22, poz. 112 ze zm. oraz jedn. tekst: Dz.U. z 1998 r. Nr 10, poz. 36 ze zm.; obecnie art. 74 ustawy z dnia 18 września 2001 r. – kodeks morski, Dz.U. Nr 138, poz. 1545).

Sędzia SN Gerard Bieniek (przewodniczący)

Sędzia SN Barbara Myszka

Sędzia SN Elżbieta Skowrońska-Bocian (sprawozdawca)

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Jana K. przeciwko Przedsiębiorstwu Połowów i Usług Rybackich "S." w W. o nakazanie złożenia oświadczenia woli, po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 7 października 2005 r. kasacji powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 29 października 2004 r.

uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu w Gdańsku do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Po ponownym rozpoznaniu sprawy z powództwa Jana K. przeciwko Przedsiębiorstwu Połowów i Usług Rybackich „S.” w W. o nakazanie złożenia oświadczenia woli przenoszącego na powoda własność kutra rybackiego Sąd Apelacyjny w Gdańsku wyrokiem z dnia 29 października 2004 r. zmienił w pkt I i IV wyrok Sądu Okręgowego w Gdańsku z dnia 26 lipca 2002 r. w ten sposób, że powództwo oddalił.

Sąd Apelacyjny, kierując się poglądami wyrażonymi przez Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 30 czerwca 2004 r. uchylającego wyrok Sądu

Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 18 marca 2003 r., stwierdził, że zgodnym zamiarem stron umowy zawartej w dniu 26 marca 1992 r. było zobowiązanie się strony pozwanej do przeniesienia na rzecz Jana K. oraz jego współnika Wiktora B. własności kutra rybackiego za cenę 92 600 zł. Kwota ta odpowiadała sumie rat leasingowych uiszczanych przez Jana K. i Wiktora B. przez okres siedmiu lat. Strony zawarły w dniu 26 czerwca 1992 r. umowę określoną jako umowa leasingu. Została ona zawarta w celu uzyskania przez powoda oraz jego ówczesnego współnika warsztatu pracy i zapewnienia sobie źródła utrzymania, natomiast pozwane Przedsiębiorstwo zawarło umowę w ramach rozpoczynającej się prywatyzacji i w celu poprawienia swojej sytuacji ekonomicznej. Zbycie kutra nastąpiło z zastrzeżeniem prawa własności zbywcy do czasu uiszczenia wszystkich opłat leasingowych. Biorąc to pod uwagę, a także dokonując analizy umowy, Sąd Apelacyjny przyjął, że strony zawarły w dniu 26 czerwca 1992 r. umowę sprzedaży kutra, jednak z wyłączeniem skutku rozporządzającego. Należy ją ocenić jako umowę zobowiązującą do przeniesienia własności kutra na nabywców, tj. Jana K. i Wiktora B.

W tym stanie rzeczy Sąd Apelacyjny uznał, że kluczowym zagadnieniem w sprawie jest odpowiedź na pytanie, czy umowa sprzedaży statku ze skutkiem zobowiązującym powinna być zawarta w formie szczególnej przewidzianej w art. 60 ustawy z dnia 1 grudnia 1961 r. – Kodeks morski w brzmieniu tekstu jednolitego z 1986 r. (jedn. tekst: Dz.U. z 1986 r. Nr 22, poz. 112 ze zm. – dalej: "k.m."), który stanowi, że umowa o przeniesienie własności statku podlegającego obowiązkowi wpisu do rejestru okrętowego, powinna być zawarta na piśmie z podpisami stron notarialnie poświadczonymi. W ocenie Sądu Apelacyjnego, nie ma dostatecznych przesłanek do przyjęcia, że ustawowa forma czynności prawnej ograniczona jest wyłącznie do umów wywołujących skutek rzeczowy. W rozumieniu przepisów kodeksu cywilnego, które należy stosować w braku uregulowań w kodeksie morskim, umowami o przeniesienie własności są zarówno umowy o podwójnym skutku, jak i umowy o skutku jedynie obligacyjnym. Nie ma uzasadnienia dla różnicowania formy czynności prawnej w zależności od tego, czy zamiarem stron było wywołanie podwójnego skutku umowy sprzedaży statku, czy też strony postanowiły ten skutek rozdzielić w czasie. Sąd odwołał się także do kauzalnego charakteru umowy przeniesienia własności rzeczy. (...)

Kasacja powoda oparta została na obu podstawach kasacyjnych. W ramach podstawy naruszenia przepisów postępowania skarżący wskazał art. 385 i 386 § 1 oraz art. 328 § 2 k.p.c., natomiast w ramach podstawy naruszenia prawa materialnego art. 60 k.m. oraz art. 73 § 2 k.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Trafnie wskazał Sąd Apelacyjny, że zasadniczym problemem w rozpoznawanej sprawie jest wykładnia art. 60 k.m. w brzmieniu tekstu jednolitego z 1986 r., gdyż ustawa w takim brzmieniu znajduje zastosowanie w okolicznościach rozpoznawanej sprawy. Przepis ten przewidywał, że umowa o przeniesienie własności statku podlegającego obowiązkowi wpisu do rejestru okrętowego powinna być zawarta na piśmie z podpisami notarialnie poświadczonymi. Rozstrzygnięcie kwestii zakresu obowiązywania formy pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi będzie przy tym aktualne także pod rządem obecnie obowiązującej ustawy z dnia 18 września 2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. Nr 138, poz. 1545 – dalej: "k.m. z 2001 r."), gdyż art. 74 tej ustawy stanowi, że umowa o przeniesienie własności statku, o którym mowa w art. 73 § 1, podlegającego obowiązkowi wpisu do rejestru okrętowego, powinna być zawarta na piśmie z podpisami notarialnie poświadczonymi. Dotyczy to również statku, o którym mowa w art. 73 § 3 oraz statku w budowie, wpisanych do polskiego rejestru okrętowego.

Możliwe są do obrony dwa stanowiska dotyczące wykładni art. 60 k.m. Zgodnie z pierwszym, prezentowanym przez Sąd Okręgowy, forma szczególna przewidziana w art. 60 k.m. wymagana jest jedynie przy zawieraniu umów ze skutkiem rozporządzającym, nie ma natomiast zastosowania przy umowach, których skutkiem jest jedynie powstanie zobowiązania do przeniesienia własności statku. Według drugiego poglądu, prezentowanego przez Sąd Apelacyjny, forma szczególna obejmuje zarówno umowy jedynie zobowiązujące do przeniesienia własności statku, jak i umowy wywołujące skutek rzeczowy.

Dokonując wykładni określenia „umowa o przeniesienie własności statku”, należy odwołać się nie tylko do przepisów kodeksu morskiego, ale także, jak trafnie wskazał Sąd Apelacyjny, uwzględnić uregulowania dotyczące przeniesienia własności rzeczy zawarte w kodeksie cywilnym, kodeks morski nie reguluje bowiem w sposób wyczerpujący wszystkich kwestii dotyczących przeniesienia własności statku. W zakresie nieuregulowanym znajdują zastosowanie art. 155 i nast. k.c. Dokonując interpretacji art. 60 k.m. należy jednak w pierwszej kolejności posłużyć

się wykładnią językową tego przepisu. Znaczenie użytych w nim wyrazów („umowa o przeniesienie własności”) skłania do przyjęcia, że chodzi o umowy, w wyniku których następuje zmiana w sferze stosunków własnościowych; prawo własności zostaje przeniesione ze zbywcy na nabywcę. Taki skutek pociąga za sobą zawarcie umowy o podwójnym skutku (por. art. 155 § 1 k.c.) oraz zawarcie umowy o skutku rozporządzającym, nie budzi bowiem wątpliwości, że strony mogą w zawartej umowie wyłączyć skutek rozporządzający, poprzestając jedynie na wykreowaniu po stronie zbywcy zobowiązania do przeniesienia własności rzeczy (statku) w przyszłości (por. art. 155 § 1 *in fine* k.c.). Powstałemu w ten sposób zobowiązaniu odpowiada uprawnienie nabywcy do domagania się, aby zbywca przeniósł na niego własność określonej rzeczy (wykonał zobowiązanie).

Konsekwentnie należy zatem przyjąć, że – wobec wyraźnego brzmienia art. 60 k.m. – forma pisemna z podpisami notarialnie poświadczonymi wymagana jest przy zawieraniu umów o podwójnym skutku oraz umów o skutku rzeczowym, a więc umów, w wyniku których następuje przejście własności. Tylko takie umowy mieszczą się w granicach ustawowego określenia „umowy o przeniesienie własności statku”. Forma szczególna nie jest wymagana przy umowach, których zawarcie rodzi po stronie zbywcy jedynie zobowiązanie do przeniesienia własności, gdyż pozostają one poza zakresem wskazanego wyżej uregulowania.

Za prezentowanym poglądem przemawia także treść art. 158 k.c. W przepisie tym przewidziano obowiązek zachowania formy aktu notarialnego, przy czym wyraźnie wskazuje się, że forma taka dotyczy zarówno umów zobowiązujących do przeniesienia własności nieruchomości, jak i umów przenoszących własność. Wyraźne wskazanie w tym przepisie umów zobowiązujących do przeniesienia własności jako objętych wymaganiami zachowania formy aktu notarialnego pozwala przyjąć, że gdyby zamiarem ustawodawcy było objęcie wymaganiami zachowania formy szczególnej także umów zobowiązujących do przeniesienia własności statku, art. 60 k.m. (obecnie art. 74 k.m. z 2001 r.) zostałby inaczej sformułowany.

Nie bez znaczenia dla wykładni art. 60 k.m. pozostaje fakt obowiązywania w prawie polskim zasady swobody umów znajdującej wyraz w art. 353¹ k.c. Zgodnie z powszechnie przyjętym poglądem jednym z elementów obowiązywania tej zasady jest możliwość zawarcia umowy w dowolnej formie wybranej przez strony. Jedynie w przypadkach wskazanych w ustawie strony pozbawione są swobody w zakresie wyboru formy dokonywanej czynności. Z tych względów należy przyjąć, że wyjątki

od zasady swobody wyboru formy powinny być wykładane ściśle. Rozszerzanie zakresu obowiązywania przewidzianej w określonym przepisie formy szczególnej w drodze wykładni należy uznać za niedopuszczalne.

Reasumując, umowa zobowiązująca do przeniesienia własności statku podlegającego obowiązkowi wpisu do rejestru okrętowego nie wymaga zachowania formy pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi przewidzianej w art. 60 k.m. W okolicznościach rozpoznawanej sprawy oznacza to, że zawarta pomiędzy stronami umowa z dnia 26 czerwca 1992 r. nie jest dotknięta sankcją nieważności.

Z tych względów kasację należało uwzględnić i uchylić zaskarżony wyrok, przekazując sprawę do ponownego rozpoznania (art. 393¹³ § 1 k.p.c.).